

ONDER ZEIL MET DE MARINE. DE WERELDREIS VAN J.A. NOTEBAERT, CHIRURGIJN 3e KLASSE, 1824-1826.

L. VALCKE °

Op 7 thermidor an 7 - of donderdag 25 juli 1799 - wordt Jean Augustin Notebaert geboren te Deerlijk. Hij is de zoon van Augustin, "officier de santé" en van Odorade Hoornick. De geboorteangifte gebeurt vóór Jean François Hoornick die niet alleen "agent municipal" is maar ook grootvader van de boreling¹.

Uit een stuk van 1823 vernemen we dat Jean Augustin Notebaert op 20 mei 1818 als loteling uit Desselgem ingeschreven werd in het register van de 6e afdeling infanterie van het Koninkrijk der Nederlanden². In hoeverre hij actief in dienst geweest is, blijft een open vraag.

Wel bekend is dat de "Commission médicale de la Province de la Flandre Occidentale" te Brugge hem op 20 augustus 1821 het "diplôme de chirurgien pour la campagne" verleent³ en op 18 augustus 1823 kent dezelfde commissie hem, na een examen, het diploma van "accoucheur de campagne" toe⁴.

Intussen kan ook zijn spoor gevolgd worden via een aantal "Bewijzen van goed gedrag": uit Deerlijk in 1820⁵, uit Vlamertinge, waar

° Licentiaat geschiedenis; Directeur Provinciale Dienst voor Cultuur, Provinciehuis Boeverbos, 8200 Brugge.

Dit artikel is gebaseerd op een bundel originele documenten die, door bemiddeling van de auteur, in 1992 geschonken werden aan de Provinciale Bibliotheek en Cultuurarchief (voorlopige nummering V..). De schenking gebeurde door mevrouw Maria Elisabeth Notebaert uit Blankenberge, afstammeling in rechte lijn van J.A. Notebaert.

1. Burg, Stand, Deerlijk, geboorten an 7; V27.

2. Paspoort; congé définitif, Koninkrijk der Nederlanden, departement van oorlog; Brugge 15 maart 1823; V22.

3. Diplôme de chirurgien pour la campagne, Bruges 20 août 1821; V24

4. Commission médicale de la Province de la Flandre Occidentale : Bruges 18 août 1823, V21.

5. Deerlijk, 18 oktober 1820: V1.

hij woont sinds 7 december 1821 en waar hij de enige chirurgijn ter plaatse is in augustus 1822⁶.

In januari 1823 komt Notebaert in Reninge aan. Daar levert hij uitstekend werk o.m. door veel kinderen gratis in te enten tegen de koepokken⁷. Lang heeft hij het in Reninge niet uitgehouden want in het najaar 1823 is hij in Zwevegem terug te vinden als heel- en vroedmeester. Ook daar, getuigt het gemeentebestuur, levert hij zeer goed werk⁸.

De vlugge opeenvolging van verschillende vestigingsplaatsen wijst erop dat Jean Augustin Notebaert blijkbaar niet tot het honkvaste type behoort. Op het ogenblik dat de gemeente Zwevegem, nl. op 23 april 1824, een getuigschrift van goed gedrag en zeden aflevert, is er ook al iets nieuws op komst. Veertien dagen vroeger, meer bepaald op 8 april werd hem immers bevolen om naar Utrecht te trekken voor een examen⁹. Uit dit bevelschrift blijkt dat J.A. Notebaert zelf een verzoek had ingediend om een aanstelling te krijgen als chirurgijn 2e klasse bij de krijgsmacht van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Reeds op 27 april 1824 verklaart de Inspecteur-generaal van de geneeskundige dienst van het Rijk dat Notebaert een examen heeft afgelegd en dat hij bekwaam is "om den post van officier van gezondheid der derde klasse met vrucht te kunnen waarnemen"¹⁰. Het blijft niet bij een verklaring want op 1 mei verneemt Notebaert zijn aanstelling bij de marine¹¹. Hij wordt per 16 mei 1824 als chirurgijn 3e klasse geplaatst op het fregat "Maria Reigersbergen"¹². Vanop dit fregat begint Notebaert aan een schrijfmarathon. Voortdurend houdt hij vrienden en familie op de hoogte van zijn beleve-

6. Vlamertinge, 17 augustus 1822; V2 en Vlamertinge 5 februari 1823; V3.

7. Reninge, 16 augustus 1823; V4.

8. Zwevegem, 23 april 1824, V5.

9. De Minister voor de marine aan J.A. Notebaert; 's Gravenhage 8 april 1824; V7.

10. De Inspecteur-generaal van den geneeskundigen dienst des rijks; 's Gravenhage 27 april 1824; V8.

11. De Minister voor de marine aan J.A. Notebaert; 's Gravenhage 1 mei 1824; V9.

12. Maria Reigerbergen : fregat van de Koninklijke Marine, in juni 1808 te water gelaten; 32 stukken; gekoperd in 1809; vaart in 1815 naar Oost-Indië, terug in 1819; opnieuw naar Oost-Indië via Kaap Hoorn en terug tussen 1824 en 1826; later gebruikt als hospitaalschip en in 1842 verkocht voor de sloop. (A.I. VERMEULEN, *De schepen van de Koninklijke marine en die der Gouvernementsmarine 1814-1962*. S.L., S.D., p. 10).

Afb. 1. Schilderij van N. Camillieri, 1827, bewaard in het Nederlands Historisch Scheepvaartmuseum te Amsterdam. Opschrift in goud : Z.M. Fregat Maria Reygersbergen en Corvet Pollux in de storm van 10 feb. 1825 op Z.B. $62^{\circ}13'$ en 2° O lengte, bewesten Caap Hoorn.

nissen. Meteen wordt ook enigszins duidelijk waarom hij de stap naar de marine heeft gezet. Hij heeft namelijk schulden gemaakt en die zullen met zijn vast "tractement" als chirurgijn 3e klasse aan-gezuiverd worden. In hoeverre de militaire keuze door zijn ouders opgedrongen werd voor het geld en misschien ook voor de discipline komt niet uit zijn brieven te voorschijn, en antwoorden van de familie zijn er niet of in ieder geval niet bewaard. Komaf maken met zijn schulden wil hij zelf in elk geval ook graag maar dan op zijn manier en tempo. Daarmee zijn zijn ouders het niet helemaal eens en hij wordt onder druk gezet : "het ergste waar over ik kan gestoort wezen volgens schrijven van mijn broeder is alleenlijk de drijgementen van het montant mijner schulden den koning kenbaar te maken"¹³.

Interessanter dan het schuldenprobleem is het antwoord op de vraag wat zijn werk wordt. Het fregat Maria Reigersbergen wordt samen

13. J.A. Notebaert aan zijn ouders te Deerlijk : Texel 26 juni 1824; V33.

met het korvet Pollux¹⁴ op wereldreis gestuurd. “Wij gaen in alle vreemde koninkrijken, direkt in het hof van den koning, blijven daer eenige weken en ervangen weerom onze reis om opnieuw in een ander hof bij eenig ander hof of prins te verschijnen, 't is ook de eerste reis welke in dat oogwit gedaan worde...”¹⁵. Op dezelfde dag, 22 mei 1824, schrijft hij aan zijn ouders dat het zijn bedoeling is om “eene roemzugtige reis te doen” om “de hollandsche vlag te laten zien aen de vremde mogendheden”¹⁶. Die vreemde mogendheden waren vooral terug te vinden in Zuid-Amerika waar de Spaanse koloniën volop bezig waren om zich los te maken van het moederland. Het ging ten andere niet alleen daarom. Er werden ook heel wat produkten van eigen bodem meegenomen, monsters om aan mogelijke kopers te laten zien. Het ging dus zowel om een diplomatieke als om een handelsmissie en zoals later zal blijken, kwam er ook een militair facet bij.

Toch is de missie van het fregat en het korvet uiterst zeldzaam in de lange historiek van de Nederlandse Marine. Het aanknopen van handelsconnecties was voordien slechts éénmaal gebeurt met de “Lynx” in 1823. Een jaar later volgden de Maria Reigersbergen en de Pollux en daarbij is het grotendeels gebleven¹⁷.

Vooraleer de wereldreis begint, schrijft J.A. Notebaert een vijftal brieven naar Vlaanderen waarin hij zowel zijn eigen geldproblemen behandelt als nieuws geeft over wat hem te wachten staat. Vanuit Nieuwediep worden de schepen overgebracht naar de rede van Texel om volledig uitgerust te worden. Notebaert wordt lyrisch als hij over de Maria Reigersbergen schrijft. Het fregat is schitterend in orde, binnenin helemaal geschilderd in “een alderschoonste zee-groen koleur”¹⁸.

Er wordt buskruit geladen voor de kanonnen, victualiën voor de 250 mariniers en matrozen en 34 tonnetjes geld. De wind speelt echter het spel niet mee en de afvaart wordt steeds uitgesteld. Zo kan het

14. Pollux : kuilkorvet, op stapel gezet in 1822, gedoopt in 1824; 28 stukken, gesloopt in 1838.

15. J.A. Notebaert aan Van de Moortel, heel- en vroedmeester te Pittem : Nieuwe Diep, 22 mei 1824, V31.

16. J.A. Notebaert aan zijn ouders, Nieuwe Diep, 22 mei 1824; V32.

17. Mededeling van P.H.M. Bosscher, Scheepvaartmuseum Groningen, waarvoor dank.

18. J.A. Notebaert aan zijn ouders : Texel 16 augustus 1824; V35.

bericht nog doordringen dat er onrust is op de Afrikaanse Goudkust. De beide schepen krijgen meteen de opdracht eerst daarheen koers te zetten.

Op 23 augustus 1824 kiezen de schepen zee en van dan af houdt J.A. Notebaert a.h.w. een reisverslag in briefvorm bij. Iedere mogelijkheid wordt aangegrepen om het relaas mee te geven met één of ander schip dat huiswaarts keert. Zo kunnen zijn avonturen vrijwel op de voet gevolgd worden.

Van Texel gaat het zuidwaarts, voorbij Dover, tot aan de vuurtoren van Dungenes en het eiland Wight. Met "Cap Lizard"¹⁹ in zicht trekken de schepen de volle oceaan op. In de golf van Biskaje is er niet veel te zien maar de Maria Reigersbergen wordt zowel met storm als met windstilte geconfronteerd. Het schip slingert in die windstille periodes soms zo erg door de hoge golfslag dat "de stukken kanon met de muyl in 't water zaten, hetgeen ook ongemakkelijk was om te slapen"²⁰.

Op 10 september 1824 komen de Canarische eilanden en Teneriffe in zicht. Op 11 september wordt geankerd op de rede van Santa Cruz. Na de beschrijving van de reisroute geeft Notebaert zijn indrukken over Teneriffe en Santa Cruz, "de grootte van Harelbeke". Op de hellingen rond de stad zijn er "wijngaarden, vijgenboomen, bananas, citroenen, oranjen, grenaten, jams²¹ en allerhande soorten van ververschende vrugten die in warme landen groeyen"²². Per ezel trekt hij de bergen in en daaraan beleeft hij meer plezier dan aan de bevolking: "De inwoonders zijn lelijk bruin / dog zijn zij wit of blank / zomtijds ziet men er gezigten waer van men zou wegloopen, zij geeven zig meerdendeels over aan de dronkenschap. Zij zijn dieven en men vindt ook op veele plaetsen van de straat witte kruijssen op de muur, dat beduidt dat er iemand vermoord is"²³. Erg positief is iets anders en ook later nog zal blijken hoe Notebaert met de eigen, gekende maten en gewichten meet.

19. Lizard point, Lands End, Cornwall.

20. J.A. Notebaert aan zijn ouders : Santa Cruz 13 september 1824; V36.

21. "Jams dat is eene lange vrugt die zig peld en van eene goede smaak" zie noot 20., Van Dale : Groot Woordenboek der Nederlandse Taal, 12e herziene druk, geeft : jam (s; -men), uit het Engels yam, vanuit het Portugees inhame, van het Senegalees hyami (eten) : 1. eetbare wortelknol; 2. soort aardappel.

22. Zie noot 20.

23. Zie noot 20.

Hij is dan ook niet boos dat het verblijf op de Canarische eilanden maar kort is en dat er vrij snel afgevaren wordt, richting golf van Guinea. De brief met zijn verhaal wordt meegegeven met een Hollands koopvaardijship dat ook in de haven van Santa Cruz ligt en naar huis vaart.

De eerstvolgende echte brief wordt afgemaakt op Sinterklaasdag 1824 terwijl de Maria Reigersbergen aan de rede ligt in de haven van Montevideo "op de rivier Rio dela Plata in Zuid America, 30 mijlen van Buenos Aires"²⁴. Meteen doet hij verslag van zijn voorbij Afrikaanse lotgevallen.

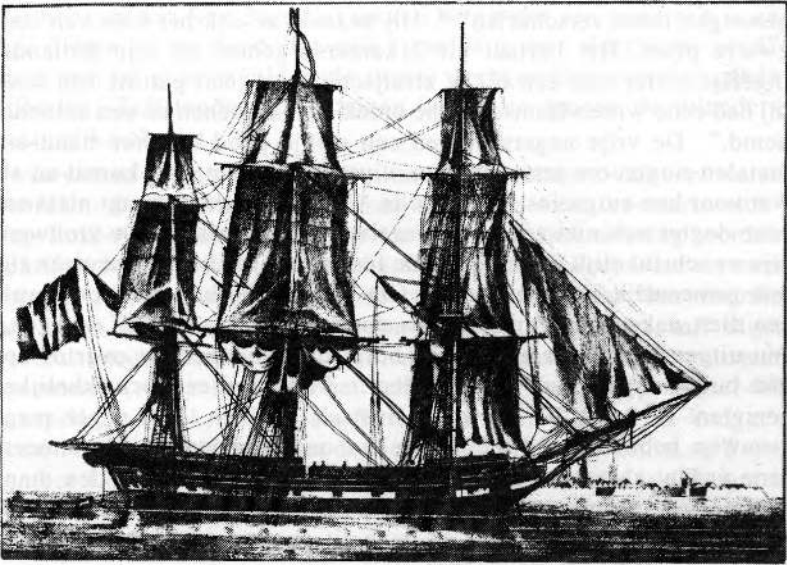
Op 16 september 1824 zijn de Maria Reigersbergen en de Pollux weer naar zee getrokken. Ze zien op 9 oktober de kust in de golf van Guinea en laten op 11 oktober het anker vallen op 1 mijl van de wal, op 1 mijl van "Delmina"²⁵.

Waarom de Nederlandse schepen naar de golf van Guinea gestuurd worden, maakt J.A. Notebaert niet helemaal duidelijk. Wel vermeldt hij dat de zwarten de Engelsen haten. Er waren relletjes geweest. Enkele Ashanti hadden 3 Engelsen vermoord. De Ashantikoning was gearresteerd en voor berechting overgebracht naar één van de Nederlandse forten in Elmina. Wellicht moest de aanwezigheid van de 2 schepen en hun bemanning als een vorm van vlaggevertoon gelden en eventuele nog verhitte gemoederen helpen bedaren. Of moesten de scheepsofficieren één of andere taak vervullen in de rechtszaak?

Zodra de Maria Reigersbergen en Pollux stil liggen, worden ze omzwermd door inlandse kano's. Notebaert wacht echter een paar dagen vooraleer aan wal te gaan maar dan is er geen houden meer aan en komen de gegevens als een waterval.

24. J.A. Notebaert aan zijn ouders : Monte Video, 6 december 1824, V37.

25. De eerste Europeanen die zich aan de goudkust vestigden en er forten bouwden waren Portugezen. Ze werden gevolgd door de Fransen, Engelsen, Hollanders en Denen, voornamelijk voor de lucratieve slavenhandel. Rond 1700 was Elmina het hoofdkwartier van de Nederlanders, *Christiansborg* van de Denen en *Cape Coast Castle* van de Engelsen. De slavenhandel werd vergemakkelijkt door de vele oorlogen die de plaatselijke stammen uitvochten. De krijgsgevangenen werden verkocht aan de slavenhandelaars. Vooral de stam van de Ashanti was actief. Na de afschaffing van de slavenhandel verloor het gebied veel aan belang. In 1872 verkochten de Nederlanders hun bezittingen aan de Engelsen. In 1957 werd het gebied onafhankelijk als Ghana onder Kwame Nkrumah.

Afb. 2. Oorlogskorvet bij kalme zee (lithografie).

“Del Mina of Lamine²⁶ bestaat uit twee sterke forten waarvan ‘t een omlaag St.-Jorge en ‘t andere op een klein bergje op een quart afstand St.-Jago. St.-Jorge leid bij het strand en ‘t is rondom hetzelfde dat zig de hutten of wooningen der wilde bevinden”²⁷. Hij loopt intussen overal binnen, steekt overal zijn neus in, stelt her en der vragen, is overal welkom en beschrijft uitgebreid alles wat hij ziet. De meeste hutten zijn de naam woning niet waard en wijzen op de armoede van de bewoners. “De beste hutten zijn hoog gemaakt. De van onder kamer is hun magazijn en ‘t geen eigenlijk hunne woning is, is 8 à 12 voet van den grond verheven, ‘t geen maakt dat de minste wind er vatbaar is, ‘t wel in zoo een brandend land veel

26. Notebaert schrijft voortdurend Delmina. De correcte naam, die ook nog vandaag bestaat, is Elmina.

27. Zie noot 24.

genoegen moet verschaffen”²⁸. Hij bezoekt er ook het huis van een zwarte prins. Het bestaat uit 3 kamers “geheel op zijn hollands ingerigt... Het was een dikke struijsche kaarl, een gat als een ton, hij had eene witte vlaamsch linne broek aan, schoenen en een katoene hemd.” De vrije negers dragen een stukje goud aan hun hand en metalen ringen om armen, benen, vingers en tenen, ook koraal en al wat voor hen enigszins zeldzaam is. “Een lands slaaf draagt niets en eene dogter ook niet zoo lange dezelve niet huwbaar is. De vrouwen zijn er schrikkelijk en om hun 10e jaar zijn zij huwbaar wanneer zij ook gemeenlijk besteed worden. Om 25 jaar gelijkt eene vrouw wel een dier, nakend, uitgenomen een doek die zij om hun lijf draegen, een uitgemergeld gezigt, drooge borsten die hangen tot over of op hun buik juist als lappen zwart leer... Men vind er afschrikkelijke gezigten. Ja zelfs die aan geen mensch gelijken. Een neger mag vrouwen hebben zoo veel hij er kan onderhouden maar wanneer eene vrouw gaat klaagen dat zij gebrek heeft, dan wordt den man strengelijk gestraft, maar wanneer deze 10 vrouwen heeft en ze moede is, jaegt hij ze maar de deur uit en neemt er nog eens zoo veel als hij kan onderhouden”²⁹.

Na nog wat informatie over het klimaat - dor en droog - en het voedsel - cocosnoten, ananas, pisangs, jams, zeekoraal of zeekrab als groenten, wat kippen, schapen en een zeldzame koe - schakelt Notebaert over op het leven van de daar verblijvende Nederlanders: “S’ avonds om 6 uur gingen wij par caleche, getrokken door 6 zwarten, na de societas die een huisje is op de europeesche smaak gebouwd waar de europeezen komen den avond passeren met nog 2 à 3 zwarte die bij d’administratie zijn en hunne opvoeding in Holland ontfangen hebben. Daar staat een billiard, men speelt met de kaart”³⁰. De bezetting bestaat uit 7 blanken, 120 soldaten (inheems !) en 20.000 inwoners. Het klimaat is voor de blanken zo slecht dat er 6 gouverneurs waren in 4 jaar. De 7 blanken die er leven zijn allemaal in min of meerdere mate ziek. Voor wie er moet leven “moet het eene ondraaglijke straf zijn ‘t midden der wilde te leven, waar alle oogenblikken u lichaam aan aldergevaarlijkste ziekten blootgesteld is.”

28. Zie noot 24.

29. Zie noot 24.

30. Zie noot 24.

Het hoogste fort Sint-Jago ligt op een bergje dat een goudmijn is en ook dieper in het land ligt een "goudberg met alderbeste goud" maar men krijgt er onvoldoende zwarte werkkrachten voor een goede uitbating. Zelfstandig goud delven willen en mogen de inlanders natuurlijk ook niet.

Twee weken na aankomst bij Elmina zijn de schepen van vers water voorzien. Op 24 oktober wenden zij de steven weer zeewaarts, richting Zuid-Amerika. De Evenaar en de Steenbokskeerkring worden gekruist, Neptunus ter ere. Er heerst grotendeels koel weer en men beleeft slechts 2 stormen. Bij de tweede storm gaat "het voorste tuig" van de Maria Reigersbergen verloren. Notebaert zelf blijft gezond maar, waarschijnlijk door de aanhoudende koelte, ontstaat dysenterie (roode loop) op het schip. In 14 dagen tijd zijn er 80 schepelingen ziek, 4 sterven. Terwijl de Pollux er eerst van gespaard blijft, breekt ook daar de ziekte los. Bij de aankomst op 6 december 1824, in Montevideo is de bemanning van de Maria Reigersbergen weer op de been maar de Pollux glijdt als een ziekenschap de haven binnen.

Dat Jean Augustin Notebaert alle gelegenheden te baat neemt om berichten naar huis te sturen, wordt bewezen door een kort briefje, zonder datum, dat te Deerlijk arriveert op 14 januari 1825 via de Nederlandse consul te Bordeaux. Het stuk werd op zee meegegeven met een Frans schip, gepraaid "in den grooten Zuiderocean zeilende van Delmina kust van Guinée na St.-Catharina, eiland bij America Brasilien". Het is erg kort en vermeldt alleen dat Notebaert gezond en wel is³¹. Van stormen of ziekte is er geen spoor. Toch was de dysenterie reeds losgebroken vermits Notebaert in zijn Sinterklaasbrief meldt dat dit bericht zo kort was omdat hij zoveel werk had met de dysenteriepatiënten op het ogenblik dat een Franse brik, komend van het eiland Bourbon (!) en varend naar Bordeaux hen kruiste en de post meekreeg.³²

Nu terug naar Montevideo waar de schepen een drietal weken zullen blijven. Er zijn immers een compleet nazicht en ook herstellingen nodig vooraleer de gewaagde vaart rond Kaap Hoorn kan aangepakt worden.

31. J.A. Notebaert aan zijn ouders : uyt zee; s.d. Op de tekstzijde met inkt bijgeschreven : "ontfangen den 14 Janry 1825"; V40.

32. Zie noot 24.

De rust in de haven laat Notebaert ook eventjes dromen over later : “Wij verhopen 6 maanden na ons vertrek van hier op Batavia te zijn waar ik verhope van Ued tijding te bekomen poste restante. Indien ik kans zien mijne fortuin in d'oost te kunnen maaken, 't is te zeggen indien men mij goede offers aanbod, dat ik wel een jaar of vier er zou willen doorbrengen, Ued belovende van 't geen tot mijn onderhoud zou mogen overtollig zijn jaarlijks het zelve in Ued handen te stellen. Alles zal zig laten zien als wij er komen maar bidde ued mij in geene ongerustheid te stellen met niet te schrijven”³³.

De onrust blijft dus bij Jean Augustin. Is hij weer in de genade van zijn familie opgenomen of niet ? De brieven in Batavia zullen het moeten bewijzen en bij een positief bewijs wil hij zijn financiële inspanningen voegen.

Na dit kort persoonlijk intermezzo wordt hij weer de journalist en beschrijft hij “Monto Video, die een schoon plaatsje of steedje is gelegen op de rivier la plata”. Er komt ook een eerste verwijzing naar het onbestendig staatkundig klimaat waarin hele streken van Zuid-Amerika zich op dat ogenblik bevinden.

“De inwoonders van Monto Video zijn nog onzeker of zij portugeesch blijven of spaansch worden; zij hebben een request aan de keyzer van Brasilien om onder zijn directie spaansch te worden”³⁴. “Verders hooren wij dat het in Chili en Peru ook niet al te zuiver is want daar is een inwendige oorlog”³⁵.

“Ue altyt toegenegen liefhebbende zoon” neemt dan afscheid van zijn familie maar tien dagen later is er weer een brief klaar. De herstellingen aan de Maria Reigersbergen zijn veel ingrijpender dan gedacht en duren ook veel langer. Zelfs het tuig van de grote mast heeft geleden in de Atlantische storm en heeft herstellingen nodig. Zo kan hij aan een aanvullende brief beginnen en de thuisblijvers in volle winter laten watertanden met de mededeling dat er in Montevideo al “krieken en aardbezien” te koop zijn³⁶. Ook de beroemde

33. Zie noot 24.

34. Montevideo, hoofdstad van Uruguay. Het land kwam in 1811 in opstand tegen Spanje. Het maakte tussen 1821 en 1828 deel uit van Brazilië, werd in 1828 onafhankelijk en werd in 1830 een republiek.

35. Zie noot 24.

36. J.A. Notebaert aan zijn ouders : Monte Video, 16 december 1824; V38.

rundveekweek en de wijze waarop het in het wild lopend vee gevangen wordt, komen uitgebreid aan de beurt.

Tijdens een korte jacht werden er 80 "alderschoonste bosch en watersneppen en veel ander wild" geschoten. En er komt nog een bijvoegsel op 3 januari 1825, meteen een gelegenheid voor welgemeende nieuwjaarswensen³⁷. De schepen zijn in orde. De kapitein is "aan de deur des doods geweest door eene obstructie in het spijskanaal het welk wij gelukkig tot resolutie gebragt hebben door de lavementen, de dysenterie houdt op. Wij krijgen geen zieke meer schoon er nog veel zijn die kwijnen door eene groote verzwaktheid". De rest is eerder pessimistische bladvulling over tijgers die de baai overgezwommen zijn en enkele mensen gedood hebben. Er zijn ten andere zeer veel tijgers, schrijft Notebaert en de vellen zijn dan ook goedkoop. Al de rest is vreselijk duur behalve het "ossevleesch". "Alles is in dit land gevaarlijk. Men kan er nog mensch nog beest vertrouwen, de eene stroopen u uit en vermoorden u en de andere eten u levendig op. Er is geene politie, als men eene erge moord gedaan heeft word men soldaat en alles is vergeven".

Jean Augustijn heeft geen moord begaan maar het is hem nog helemaal niet duidelijk of hij vergiffenis krijgt. Maar hoop doet leven.

De volgende brief komt aan in Deerlijk op 23 september 1825, ruim 6 maanden nadat Notebaert de envelop verzegeld heeft, nl. op 18 maart 1825 "ter rheed van Valparaiso, Westkust van Zuid-America, Landschap Chili"³⁸. In die brief krijgen we het verhaal van de tocht Montevideo, Kaap Hoorn, Valparaiso. De Maria Reigersbergen en de Pollux zijn op 7 januari 1825 vertrokken uit Montevideo. Na een paar dagen puik weer komt de kou opzetten. Tegenwind en storm overvallen de schepen. Even is er een adempauze bij de doorvaart tussen de kust van Zuid-Amerika en de Falkland-eilanden maar dan slaan hagel en ijsregen weer toe in een bijtende koude. Gelukkig zijn er geen ijsbergen zodat uit die hoek geen gevaar dreigt. Het slechte weer noodzaakt de schepen om ver voorbij Kaap Hoorn, richting Zuidpool te varen en dan eerst de kaap te ronden op 62° zb. Dit gebeurt veilig op 29 januari 1825 : "de koude was dan geheel streng, de zon kwam voor ons nooyt te voorschijn en het gezigt der

37. J.A. Notebaert aan zijn ouders : Monte Video, 3 januari 1825, V42.

38. J.A. Notebaert aan zijn ouders : Valparaiso, 18 maart 1825, V41.

altijd overtrokkene lugt, met allerhande koleurige, dikke donkere wolken was in staat het hart van een mensch te doen schudden en beven”³⁹.

Het slechtste moest echter nog komen. Op 10 februari 1825 breekt een ware heksenstorm los. ‘s Voormiddags steekt “zoo eene ysselijke wind” op dat “met eens het geheel tuijg rescueerde overboord te gaan, alles wierd geborgen, de stormzeilen aangeslagen welke d’een na d’andere stukgeslagen wierden, het galioen of voorste van ‘t schip was geheel weg, de zee kwam hemelhoog aan, alle minute ons dreigende te verpletten, des namiddags nam den storm zoo aen, en den orkaan zoo sterk dat de klampen uit het dek gerukt wierden, ijzere bouten een arm dik wierden verplaatst..., om 4 uur was de orkaanvlaag zoo ontzaglijk dat het tuijg met den grooten mast dreijgde overboord te gaan... de zeeën kwamen hemelhoog aan, en het schip slingerde dat de toppen der raas aan den bodem des waters geraakten”⁴⁰.

De overkomende golven gooien alles en iedereen overhoop en doordrenken het schip volledig. Twee dagen duurt de storm en neemt dan af tot een gunstige bries zodat Notebaert kan schrijven over de “oneyndige menigte walvisschen” die hij gezien heeft en die “ysselijk groot zijn”. Toch is de storm nog niet verwerkt : “‘t is net als of alle de tooveressen der geheele weireld daer hun verblijf hielden, of eerder gelove ik dat het de schuilplaats is van Eole”. Wat hij niet vermeldt - maar wel in een latere brief - is dat de storm de Maria Reigersbergen en de Pollux van elkaar gescheiden heeft. Op het fregat vreest men dat de Pollux vergaan is. Er wordt dan ook ijverig gezocht en gespeurd naar eventuele overlevenden of enig teken van hun lot. Een zoektocht tot aan de Juan Fernandez-eilanden⁴¹ levert niets op. Uiteindelijk wendt men weer de steven, richting kust om in Valparaiso binnen te lopen op 27 februari 1825. Terwijl men daar

39. Zie noot 38.

40. Zie noot 38.

41. Juan Fernandezeilanden, 700 km voor de Chileense kust, quasi recht tegenover Valparaiso, behorend tot de provincie Valparaiso. In 1704 werd Alexander Selkirk (1676-1721), een Schots zeeman die deel uitmaakte van een Zuidpoolexpeditie, op eigen verzoek aan land gezet op een van deze eilanden, Mas à tierra, toen onbewoond. Hij leefde er tot 1709 en leverde met zijn verblijf aldaar stof voor Daniël Defoe's Robinson Crusoe.

de wonden likt, verschijnt ook de Pollux zodat het duo weer compleet is.

Eind goed, al goed, schijnt Notebaert te denken want de warmte heeft iedereen weer op de been geholpen, ook zij die leden aan "eenige scorbutike affectien", of anders gezegd aan een begin van scheurbuik. Dus, terug naar de natuur rond Valparaiso : de vele en hoge bergen met hun eeuwige sneeuw, de paarden en vooral de ezels, de enige "voertuigen voor de commercie". "Het karakter der inwoonders is dat der Spanjaarden dus valsch, bedriegagtig, dief en moordenaar".

Met dit zwaar gekleurd en uitgesproken negatief oordeel over de plaatselijke bevolking en heel de schare van hun voorouders verlaat - en dit is wellicht het veiligste wat hij kan doen - J.A. Notebaert uit Deerlijk Valparaiso, bijgenaamd het paradijs der zeelieden. Beide schepen zijn weer voorzien van vers water en victualiën en verlaten, voor zover mogelijk hersteld, de haven op 20 maart 1825.

Nu volgt de langste brief uit de reeks, gedateerd 24 juli 1825 en met als plaatsbepaling "zeilende in de Stille Zuidzee onder de ligne (evenaar, nvdr) op 134° graaden Oosterlengte meridiaan van Greenwich in 't gezigt der kust van Nieuw Guinée"⁴².

Na Valparaiso bereiken de schepen Lima op 30 maart 1825. Op deze etappe maakt men een zeebeving mee, er is een matroos verdronken - "viel overboord, ging onder 't schip door en verdronk hulpeloos" - en de bemanning heeft kunnen genieten van de berg-ruggegraat van Zuid-Amerika, varend op 30 à 40 mijl buiten de kust van Chili en Peru : "... talrijke andere bergen, alle tot de Andes of Cordelieres behoorende wier schooten met kostbaar goud en zilver, diamanten en andere kostbare gesteenten vervuld is". Met name noemt Notebaert de "Simborasseau" die hij het predikaat "de hoogst bekende berg der wereld" meegeeft⁴³.

42. J.A. Notebaert aan zijn ouders, voor de kust van Nieuw Guinea 24 juli 1825; V30. Deze zeer lange en merkwaardige brief is de enige die niet volledig intact is. De tekst is onleesbaar in het midden van elk blad van de brief.

43. De Chimborazo, nu in Ecuador, is 6.267 m hoog. De hoogste berg van Peru is de Huascarán, 6.768 m, in de Cordilla Blanca. De hoogste berg van Zuid-Amerika is de Acancagua, 6.960 m, in het Andesgebergte, op beperkte afstand van en zichtbaar vanuit Valparaiso (en waarschijnlijk gezien door J.A. Notebaert).

Hij is overdonderd en gecharmeerd door Lima, "eene groote en schoone stad. Zij heeft over de 75.000 inwoonders wier agting en vriendelijkheid tot den vreemdeling hun ver boven de andere volken doet verheffen; ... De pragt der inwoonders is zoo groot als men zich van eenige steden in Europa zoude kunnen voorstellen... Er is een groote handel op alle deelen der weireld... Wat kostbaarheid aangaat gelove ik niet dat men in Amsterdam Kalverstraat of Nieuwedijk, in Brussel rue de Madeleine of Gend Langemunt of Veldstraat moet gaan om deszelfs gelijks te vinden. Het goud en zilver wat hier is, is ongelooflijk maar ook dat geen wat wij in tin gebruiken hebben zij in zilver". En in dezelfde Piet Heijn-Zilvervlootsfeer vertelt Notebaert over een bezoek aan een koffiehuis : "... 2 dronken thee en 2 koffie. Men bragt ons eene groote zilvere schenktalloor, 4 zilvere tassen, een zilver koffijkan, melkkan, theepot, suikerpot en 2 groote zilvere spoelkommen met water, een theebus voor ons beide die the dronken, een groote vaas met kokend water, alles in massief zilver, ook alles wat men er zag was van zilver"⁴⁴.

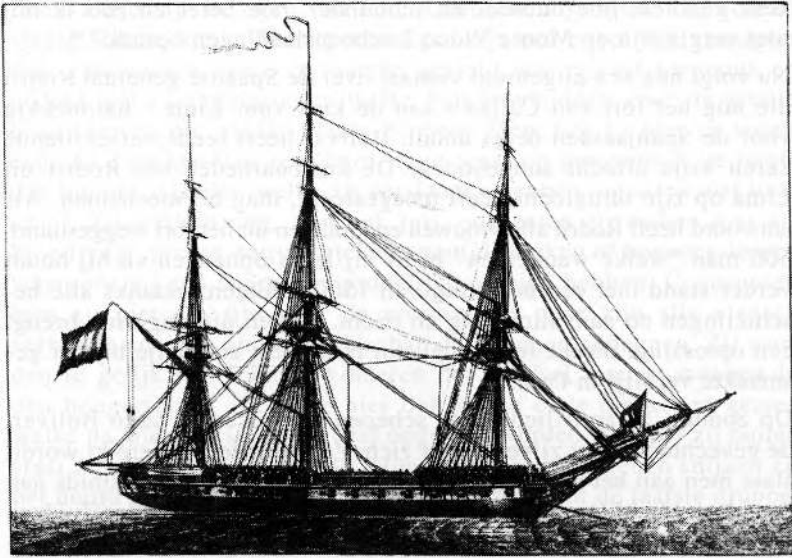
In Lima gaat men ook op bezoek bij Simon Bolivar⁴⁵ : "gebannen Spaansche Generaal welke het leger der patrioten of insurgenten kommandeerde tegen zijne eigene landgenooten. Door zijne hulp hebben de Peruviaanen bijna het geheele juk der Spanjaarden afge-
worpen"⁴⁶.

"Bolivar is een man wier uitwendig betuigd geheelijk bekwaam te zijn tot zoo eene netelagtige onderneming, hij is niet groot, bruin van wezen wier zwarte wenkbrauwen zijne donkere oogen overlommeren, hij is zeer spraakzaam en gehoord hebbende bij onze aandiening dat wij tot de hollandsche expeditie behoorden liet ons

44. Zie noot 42.

45. Simon Bolivar (1783-1830), afstammeling van een aristocratische creoolse familie; bracht zijn jeugd door in Europa en werd er gegrepen door de idealen van de Franse Revolutie. Zette zich in Zuid-Amerika in als aanvoerder van de opstandelingen tegen Spanje, vooral in het noordwesten, met hoop op één groot verenigd Zuid-Amerika. Zijn laatste poging daartoe in Panama, in 1826, mislukte en hij trok zich ontgoocheld terug.

46. Het ogenblik waarop de Nederlandse missie met beide schepen aankomt in het noordwesten van Zuid-Amerika is cruciaal in de onafhankelijkheidsstrijd van dit gebied. Peru en Bolivië kwamen in 1824 onder S. Bolivar in opstand tegen Spanje en werden onafhankelijke republieken in 1825. Voordien, in 1819, waren, eveneens onder S. Bolivar, Colombië, Venezuela en Ecuador, voorgegaan. Ze vormden eerst samen de republiek Colombia maar gingen later elk hun eigen weg. Argentinië was onafhankelijk sinds 1810, Paraguay sinds 1811 en Chili sinds 1818.

Afb. 3. Oorlogsfregat (lithografie).

zelfs geen oogenblik wagten, liet ons binnen komen in zijne kamer, gaf ons de hand en betuigde dat het hem veel genoeg zoude gedaan hebben voortaan meer hollandsche koopvaardijfchepen in zijn havens te mogen ontvangen... hij had in zijne kamer het portret van Napoleon levensgroot vlak over zijn secrétaire hangen⁴⁷.

De diplomatieke opdracht wordt door de bezoekers onmiddellijk aangevuld met de "commercie". Van het bezoek aan de invloedrijke Simon Bolivar wordt in een goede handels- en koopmansgeest, met een gebruik gemaakt om met de koopwaar te voorschijn te komen : "Wij hadden van alles staaltjes mede, meest sloegen zij agt op het goede van onze Vlaamsche fabriquen zoo bv. servetten, tafellakens, gekruiste en geperkte goederen, garen, enz. welke van Kortrijk aan 't gouvernement gezonden zijn. Ook Doorniks Porstelein. Op andere plaatsen Monte Video en Buenos Ayros (waar de Pollux naartoe gevaren was zonder de Maria Reigersbergen die een te grote diepgang had voor de river, nvdr.) hebben deze goederen ook de voor-

47. Zie noot 42.

keur genoten, hoe duurder en schoonder, hoe beter en zoo ik mij niet vergis zijn op Monte Video 2 scheepsaadingen besteld”⁴⁸.

Nu volgt nog een uitgebreid verhaal over de Spaanse generaal Rodril die nog het fort van Callao - aan de kust voor Lima - hardnekkig voor de Spanjaarden bezet houdt. Bolivar heeft reeds verschillende keren vrije aftocht aangeboden. De kostbaarheden die Rodril uit Lima op zijn terugtocht heeft meegesleept, mag hij meenemen. Als antwoord heeft Rodril alle vrouwen en kinderen uit het fort weggestuurd. 500 man “welke wankelden” heeft hij laten ophangen en hij houdt verder stand met een bezetting van 1500 soldaten ondanks alle beschietingen en aanvallen, dag en nacht. Alleen uithongering brengt een oplossing, meent Jean Augustin Notebaert als toetje bij het gesmaakte verblijf in Peru.

Op zondag 10 april lichten de schepen het anker en laten Bolivar, de gevechten en het zilver achter zich. Zodra volle zee bereikt wordt, slaat men aan het werk. “De smisse wierd opgerigt en de smids aan 't maken van bijlen, piquen en messen voor de eilanders der Zuidzee gezet. ... We stuurden zoo altijd omtrent de 10 graden z.b. en kwamen te Nukaïwa den vrijdag 15 mej in de baai Anna Maria ten anker⁴⁹.

Eerst durven de eilandbewoners geen contact leggen. Ze hebben nog weinig schepen gezien en zeker geen van dat formaat. Uiteindelijk komen ze toch aan boord en zijn benieuwd naar de geweren - die ze wel kennen - maar vooral de scheepskanonnen krijgen de aandacht. “Ze schenen ons niet te vertrouwen doch ziende dat wij liber en gastvrij waren, begonnen zij meerder vertrouwen in ons te stellen. Want wij gaven ze biscuit te eten en genever te drinken, hetgeen zij zeer graag gebruikten ofschoon zij het zeker noijt geeten of gedronken hadden”.

's Anderendaags gaat een detachement aan wal. Het wordt begroet door de koning en de bevolking : “Zij bragten ons kokosnoten, broodvrugt, pisangs en 10 à 12 hoenders en varkens... Wij schonken hem eenige cartouchen met los kruid waarover hij zo wel tevreden was als een kind met een oortje”.

48. Zie noot 42.

49. Nuka Hiva : één van de grootste eilanden van de Marquesas (Frans Polynesië); zeer afgelegen; ontdekt in 1595; Frans sinds 1842. Er heerste een inlandse vorst met beperkte macht; polyandrisch (2,5 keer meer mannen als vrouwen)

Zoals altijd zijn de ogen van J.A. Notebaert wijd open. Hij noteert vlijtig wat hij ziet : “Hunne woningen zijn een enkel dak van agter digt van vooren open, 't saemen gesteld van riet of bambous en gedekt met pisangblaaderen welke hun beschudden voor de groote ongeweerten die aldaar plaats hebben. Men ziet er niet in tenzij eene of 2 pieken van zeer hard hout waar op gewoonlijk de hoofden hunner vijanden welke zij verslaagen hebben, opzitten met haar en al. Zij werken niet, zijn ook luij, ook eeten zij anders niet als broodvrugt, pisang, tarwortel en zomtijds varken of hoendervleesch waarvoor zij een soort van goddelijke eerbied hebben. Cocosnoten eten zij niet die zijn voor de vrouwen en deze zijn alle vleesch verboden en zelfs uit het gezelschap der mannen gebannen. Zij worden te gelijk met hunnen kinderen het voedsel hunner mannen in den hongersnood. Ik hebbe hier ook geene oude menschen gezien welke na alle waarschijnlijkheid opgeeten worden wanneer zij buiten staat zijn in den strijd te gaan. Hunnen krijgsgesvangenen snijden zij het hoofd van het romp en beurtelings drinken tot de laatste druppel bloed en vervolgens eten hem op”.

Notebaert vertelt dat er een twintigtal jaar vroeger 2 blanken op het eiland leefden. Toen zij de kans kregen om een einde aan hun isolement te maken, weigerden beiden het eiland te ruilen voor een toevallig voorbijkomend schip. Een Engelsman, Robert, leefde intussen samen met een inlandse vrouw waarbij hij kinderen had. Een inlandse zendeling weet de expeditieleden te vertellen dat Robert het niet lang overleefd heeft en al snel deel uitmaakte van de voedselketen.

“Hunne wapens zijn slingers waar mede zij zeer goed met ronde stenen werpen, knotsen en pieken van 6 à 7 voet lang en van zeer hard hout”. De inlanders zijn overal getatoueed, de koninklijke familie van kop tot teen, zelfs rond de ogen.

“De vrouwen woonen niet met de mannen maar onder een afgezonderd dak. 's Avonds wierden zij door hunnen mans gedwongen aan boord der schepen te komen zwemmen en 's morgens wachteden de mannen hunne vrouwen af om hun af te nemen hetgeen zij van boord mede genomen hadden, 't zij blinkerknoopen of stukjes ijzer waar zij dol op waeren”. Kotzebue⁵⁰, reis om de wereld, schrijft van

50. Kotzebue August, Friedrich, Ferdinand : Weimar 3 mei 1761-Mannheim 23 maart 1819 (vermoord), advocaat. Werkte in Duitsland en Rusland; anti-Goethe; anti-romantiek en anti-Napoleon; beroemd als toneelauteur; schreef meer dan 200 toneelwerken; vooral kluchten en satires die in de 19de eeuw ook zeer veel in Nederland en Vlaanderen gespeeld werden.

de schoonheden der vrouwen op die eilanden maar die voor schoon houdende heeft hij zeker geen van onze belles uit Europa goed beschouwd. Ze zijn bruin, vuil en stinken afgrijzelijk na de klaperolie waar mede zij zig bestrijken”.

Na deze effectvolle verklaring, vertelt Notebaert nog één en ander over de bergen en watervallen op Nuka Hiva. Er wordt verder vers water en fruit aan boord gebracht en op 26 juni 1825 zijn de schepen weer op volle zee. Twee dagen later wordt het westelijk voor het oostelijk half rond geruild. Op die dag, 28 juni, “rekenden wij maandag 13 juni om overeen te komen met de tijdrekening der Europeërs”.

Op 14 juni ‘s morgens schiet de Pollux een kanon af. Het schot waarschuwt de Maria Reigersbergen dat er land in zicht is maar ook dat er gevaar loert. Op korte afstand duikt een atol op met twee ver in zee en onder water uitlopende riffen : “Wij liepen maar 1 1/2 mijl hetgeen ons geluk was, anders zaten we met beide schepen op ‘t strand en zouden noijt meer aan ‘t vaderland hebben mogen denken, midden in de stille Zuid oceaan op een klein eilandje door alverwoestende menseneters bewoond.”

Er worden sloepen uitgezet maar de vijandigheid van de bewoners verhindert een landing. Geweerschoten hebben ook geen effect, wat bewijst dat de inlanders dit gevaar niet kennen en dat het wellicht de eerste keer is dat zij blanken zien. “Omtrent den avond kwamen de sloepen aan boord en na de resolutie van beide kommandanten der schepen wierd het eiland genoemd Nieuw Nederland, het Z.O.-rif Mariarif en het westrif Polluxrif en namen er bezit van in Naam des Konings door 7 kanonschooten en de equipages begroeteden malkaar met een 3 maal houra. Het ligt op 7°9'2" z b en 177°28" o l van Grenwich”⁵¹.

Ruim een maand later, op 16 juli 1825, kruisen de schepen opnieuw de evenaar, nu van zuid naar noord. Laverend gebeurt dit nu vaak omdat er bijna geen wind is. De schepen worden ook regelmatig overvallen door zwaar onweder, meestal zonder regen. Als er al eens regen valt, dan wordt die zuinig opgevangen want er is nood

51. Indien de opgave van Notebaert klopt, gaat het hier om het eiland Nui, één van de Ellice-eilanden. De Gilbert- en Ellice-eilanden werden rond 1800 ontdekt en werden op het einde van de 19de eeuw Brits. Het geheel dat ook vandaag nog Brits is met verregaand zelfbestuur, bestaat uit Oceaan-eiland en vier groepen atollen, nl. de Ellice-, Gilbert-, Line- en Phoenixeilanden. Het zijn allemaal koraaleilanden, maximaal 3 à 4 meter boven het zeeniveau.

aan boord. Bij de eerste regen staan de bemanningen al 21 dagen op "scherp rantsoen". "Bij scherp rantsoen krijgt de man eene halve flesch tot de komende dag, dus verbeeld u, alles wat geeten wordt is zout, gekookt met zoutwater, daarbij gevoegd de brandende hitte der zon waar de matrozen doch den geheelen dag moeten in zijn; alles verwekt dorst".

Ook met de voeding zijn er zware problemen, al is de bemanning daarvan niet helemaal op de hoogte en deelt de Pollux, die blijkbaar beter voorzien is, waar mogelijk mee uit eigen voorraad: "Ons bescuit welke wij te Valparaiso gehad hadden, was opgeeten en reeds sedert eenige weken aten wij het zwart afgekeurd en van de wormen opgeeten hollandsch beschuit. De vaten afgekeurde, verstikte paardeboonen der equipage kwamen voor de lippen en smaakten ons lekker. Daar was niets meer aan boord en hadden ons laatste varken laten slagten den 26 julij. Onzen toestand was allerverschrikkelijkst. Wijn hadden wij ook niet meer en het vooruitzicht van langen stilte deed iedereen koud worden... Dit was het toppunt onzer rampen nog niet. De scorbut⁵² die zich sedert eenige maanden had vertoond barste eensklaps op eene vervaarlijke manier uit. 1/3 der equipage lag in de kooi en verscheidene stierven er aan met verschrikkelijke symptomen ...".

Als de nood het hoogst is, is de redding nabij. Het lot en de wind keren. Op 2 augustus bereikt de expeditie "Amboina"⁵³ waar iedereen aan wal gaat en waar de zieken dankzij "versch vleesch en groentens in overvloed" snel weer op de been zijn.

Op Ambon is er tijd om te recupereren en te passagieren. Zo woont J.A. Notebaert een "boeretrouwfeest" bij, verhaalt hij over de begrafenisgewoonten van op Ambon levende rijke Chinezen, neemt deel aan een bal, georganiseerd door de Gouverneur en meldt ten-

52. Scorbut = scheurbuik; vervorming van het Nederduits schorbuk; komt uit het Oudnoors skyr, zure melk en bjoegr, gezwel. De ziekte is gekenmerkt door zwaar gezwollen tandvlees en inwendige bloedingen en is veroorzaakt door een ernstig en langdurig gebrek aan vitamine C. Scheurbuik kwam vooral bij zeelieden voor die op lange reizen gebrek aan verse groenten en fruit hadden.

53. Ambon, eiland behorend tot de Molukken, Indonesië; in 1605 Nederlands als eerste gebied waar de VOC soevereiniteitsrechten verwerft; sterke Nederlandse aanwezigheid; veel Ambonezen traden in ambtelijke of militaire dienst en weken in 1949 uit naar Nederland omdat zij geen eigen onafhankelijkheid kregen maar een deel werden van het nieuwe onafhankelijke Indonesië.

slotte dat "Amboina ons een goed eiland is, brengt ons muscaatnoot en kruidnagelen op".

Op 17 augustus is het herenleventje voorbij. Het anker wordt gelicht. Zigzaggend tussen de eilanden wordt onder Java doorgevaaren om dan, via Straat Sunda, tussen Sumatra en Java met zicht op "de brandende berg"⁵⁴ richting Surabaya te sturen. In één adem vermeldt Notebaert het overlijden van mijnheer Van Hoemaker, chirurgijn-majoor, gestationeerd op het ongezonde tin-eiland Bangka (voor Sumatra) en het einde van "den oorlog van Macassar"⁵⁵.

Op 30 augustus 1825 wordt te Surabaya aangelegd. Daar wachten nog 2 berichten : een overstroming die het thuisland getroffen heeft en een opstand van de voogden van de jonge sultan van "Djoejocarta (Jogjakarta) op Java. Voor de overstroming wordt een omhaling georganiseerd. Naar de opstand worden troepen gestuurd onder leiding van generaal Van Geen. In plaats van rust, wordt de Maria Reigersbergen bij die expeditie naar Semarang betrokken. Op 6 september vertrekt het schip. Op 8 september is men te Semarang om er ingezet te worden⁵⁶.

Het nieuws is niet goed. De Javaan⁵⁷ heeft 50 man aan land gezet, 17 komen gewond terug, de rest is "vermoord en omgebragt op de verschrikkelijkste wijze". Daarom wordt gewacht op versterking van de Maria Reigersbergen om opnieuw te ontschepen en met een grotere eenheid op te trekken tegen de opstandelingen die in de bergen huizen.

54. Krakatau : grootste van een groep vulkaaneilanden in Straat Sunda. Het eiland dat J.A. Notebaert zag, ziet er nu helemaal anders uit. Na de grote uitbarsting van 1883 bleef van de 3 zeer hoge vulkanen slechts 1 veel lagere vulkaan gedeeltelijk over.

55. Macassar : nu Ujung Pandang op het eiland Sulawesi (Celebes) dat tussen 1677 en 1680 grotendeels in handen kwam van de Nederlanders maar waar tot 1907 regelmatig opgetreden moest worden tegen de lokale vorstendommen.

56. De vloot in Oost-Indië had een eigen opdracht. De zeemacht trad op in combinatie met de nationale marine die vooral belast was met het bestrijden van de veel voorkomende zeeroverij. Bovendien moest assistentie verleend worden aan de landmacht om het Nederlands gezag bij de inheemse bevolking te handhaven. Marine-schepen die aanwezig waren in de Oost werden bij de grote acties ingezet.

57. Javaan : in 1824 op Java gebouwd in plaatselijk djatihout. Dit experiment werd niet meer herhaald. De bouw was zeer duur en het schip voldeed niet; 44 stukken; deed tussen 1824 en 1826 dienst in Indonesië en werd dan naar Nederland gehaald.

Met dit avontuur in het vooruitzicht sluit J.A. Notebaert zijn brief, die in feite meer een dagboek is, af met de belofte dat "indien God mij 't leven spaard", hij niet zal verzuimen om verder "verslag te geven van de andere plaatsen, als ook mijne aantekeningen verzenden en verders u dat geene van mijn bespaarde tractement (te) laten toekomen".

Tussendoor geeft hij uiting aan zijn groot verdriet dat hij bij zijn aankomst in Indonesië geen nieuws mocht ontvangen van het thuisfront "waarover ik zeer verlegen ben, want denke Ued mij dat kleine plaisier niet zult onttrekken". Hoe hijzelf over Indonesië denkt, verpakt hij in goede raad. Oost-Indië is niet het luilekkerland waar het goud op straat ligt. "Ook zult gij van nut zijn met iedereen af te raaden, indien zij trek hebben na de oost, indien te komen in welke betrekking ook. Schoon dat onze betrekking er zeer goed is, maar het klimaat is zomtijds ondragelijk voor een Europees. De schrijvers zijn hier slegt af want het is al amptenaar wat hier is en laatst hebben zij alle van hun traktement afgetrokken geweest".

Met de groeten aan eenieder sluit hij zijn lang verhaal om mee ten strijde te trekken⁵⁸. Op 7 januari 1826 krijgt Notebaert, verblijvend in Jogjakarta, een brief van de Onder-Inspecteur der 2e grote militaire afdeling. Er zijn problemen met zijn "tractement" en dat lust hij natuurlijk niet⁵⁹.

De eerstvolgende brief aan zijn ouders dateert van 15 april 1826 - ontvangen te Deerlijk op 9 oktober 1826, via Utrecht - en is geschreven te Surabaya⁶⁰.

"Reeds hebbe ik Ue zoo veele brieven geschreeven, Ue mede gedeeld van het geene ons op eene reis om de wereld is voorgevallen; reeds zijn wij zoo langen tijd in Oost-Indiën waar het zoo gemakkelijk is van Ue tijding te ontfangen en te vergeefs zuchte ik om eenige letteren uwer hand, waar ik Ue zoo vriendelijk om verzocht heb en het welk dien kerel welke duizende uren van zijn vaderland verwijderd is, zekerlijk veel moet opruimen. Vooral in een land des doods. Dit heeft mij nog zoo veel te harder voorgekomen vermids alle

58. Zie noot 42.

59. De Onder-Inspecteur der 2e Groote Militaire afdeling aan chirurgijn 3e klasse J.A. Notebaert : Samarang 7 januari 1826; V43.

60. J.A. Notebaert aan zijn ouders : Soerabaya, 15 april 1826, V45.

heeren bij hunne aankomst alhier tijding hunner familie ontvangen hebben, en nog dagelijks ontvangen, terwijl ik mijne hope en verwachting dagelijks in een chimerique rook zie voorbij gaan.

Mijn laatste tijding meld van Samarang 7ber 1825. Kort na het schrijven van deze brief ben ik gedetacheerd bij de armee van de bovenlanden van Java, waar ik geweest ben tot het begin van maart 1826. Den dood is er het eenigste overblijfsel der stervelingen/voornamelijk der europesen/. De ziekten zijn er alderverschrikkelijkst geweest en zomtjids in eenige uren decideren zij van uwe dagen. De cholera morbus en eene typhus nervosus rukken meest alle onze troepen uit het leven. Ik hebbe zelve de beginselen der cholera gevoeld welke verschrikkelijk is.

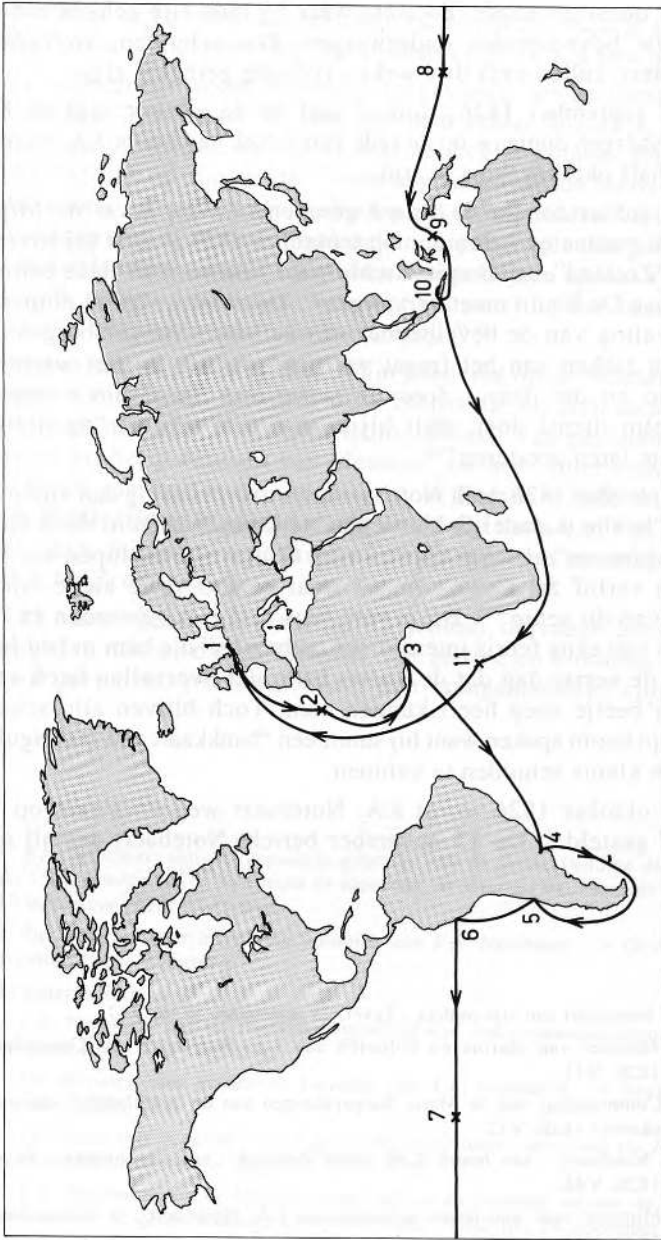
Ik hebbe ook aan obstructiën geleden waaraan ik 17 dagen op Sourabaya in 't hospitaal gelegen heb, maar ben nu God dank hersteld en gaan nu voor eenige dagen na eene residentie genaamd Grissée voor mijne gezondheid. Ons schip doet hier grote voortgank om te repareren waar na wij dadelijk zullen repatrieren en denken tegen april of mej 1827 in Holland te zullen arriveren, waarvan ik ue kennis zal geven. Onnuttig zoude het nu zijn verder aan mij te schrijven”.

In één adem wenst hij de familie een nieuwjaar en een zalig Pasen en wijst hij er nog eens op dat het in Oost-Indië geen paradijs is. Iedereen klaagt, “vooral het schijversvolk” en niemand in Vlaanderen moet het in zijn hoofd halen om “hier na toe te komen”.

De voorspelling van Notebaert dat hij terug is in april/mei 1827 komt niet uit. Hij is veel vroeger terug. Dat zijn familie hem niet schreef, is blijkbaar zeer zwaar gevallen want de hele terugreis handelt hij af op 3 kantjes, verstuurd vanuit Dover op 21 september 1826⁶¹.

De Maria Reigersbergen is eerst van Surabaya naar Batavia gegaan. Op 5 juni wordt de terugtocht aangevat. Er is slecht weer aan Kaap de Goede Hoop, waar men in twee stormen verzeilt. Sint-Helena wordt niet aangedaan omdat de tegenwind dit verhindert en zo wordt Notebaert “de gelegenheid benomen het graf van Vrankrijk’s held te kunnen beschouwen”. Storm tussen de Azoren en Engeland en tegenwind zorgen ervoor dat niet aangelegd wordt in Portsmouth op 17 september maar in Dover op 18 september 1826. Daarmee is

61. J.A. Notebaert aan zijn ouders : Douvre 21 september 1826; V46.

Afb. 4. Kaart met de reisroute : 1. Textel, 2. Tenerife, 3. Elmina (Ghana), 4. Surabaja, 5. Sint-Helena, 6. Valparaiso, 7. Marquesas-eilanden, 8. Lima, 9. Ambon, 10. Surabaja, 11. Sint-Helena.

de reis quasi ten einde. Zo dicht weer bij huis zijn geld en schulden opnieuw bevoorrechte onderwerpen. Die schulden, zo verzekert Notebaert, zullen over drie weken volledig geregeld zijn.

Op 25 september 1826, ruim 2 jaar na de afvaart, ligt de Maria Reigersbergen opnieuw op de rede van Texel⁶² en hoopt J.A. Notebaert tegen half oktober thuis te zijn.

Dat is echter zonder de waard gerekend, in dit geval de Minister voor de marine en koloniën. Op 6 oktober 1826 plaatst hij Notebaert op de "Zeeland", een hospitaalschip waar Notebaert de zieke chirurgijn 3e klasse De Bruin moet vervangen⁶³. Daarmee volgt de minister de aanbeveling van de bevelhebber van de Maria Reigersbergen. Vermits de zieken van het fregat verzorgd worden op het wachtschip Zeeland en dat daar - door de ziekte van De Bruin - slechts 1 chirurgijn dienst doet, stelt hij voor om Notebaert "op dit schip dienst te laten presteren"⁶⁴.

Op 25 oktober 1826 deelt Notebaert zijn overplaatsing aan zijn ouders mee : "hebbe ik dadelijk hier tegen sterk geprotesteerd doch moeten aanvaarden en zal mogelijks nu nog eenige tijd aanlopen eer ik bij Ued in verlof zal komen vooral waar er zoo veele zieke zijn aan boord van dit schip"⁶⁵. Hij is trouwens zelf ziek geworden en "aangedaan van eene febris intermittens catharalis" die hem in bed houdt. Het is de eerste dag dat de koorts hem niet overvallen heeft en dat hij een beetje soep heeft kunnen eten. Toch blijven zijn schulden rond zijn hoofd spoken want hij stuurt een "bankkaart van 200 Ngulden" om zijn kleine schulden te voldoen.

Op 30 oktober 1826 wordt J.A. Notebaert wegens ziekte op "non actief" gesteld⁶⁶. Op 13 november bericht Notebaert dat hij op 12

62. J.A. Notebaert aan zijn ouders : Texel, 25 september 1826; V47.

63. De Minister van marine en koloniën aan J.A. Notebaert : 's Gravenhage, 6 oktober 1826; V11.

64. De Commandant van de Maria Reigersbergen aan de bevelhebber van de Zeeland : 6 oktober 1826; V12.

65. J.A. Notebaert - aan boord Z.M. schip Zeeland - aan zijn ouders : Texel, 25 oktober 1826, V48.

66. De Minister voor marine en koloniën aan J.A. Notebaert : 's Gravenhage, 24 oktober 1826; V13.

november in Deerlijk aangekomen is. Hij heeft vrijwel geen koorts meer maar zijn chronische "borstontsteking" is nog niet genezen⁶⁷.

Per 1 december wordt Notebaert toegevoegd aan de bemanning van het schip "Wassenaar"⁶⁸. Dat zint hem echter duidelijk niet en hij start zijn campagne om uit de marine weg te komen. Daarvoor beroept hij zich op zijn ziekte : "eene nog aanhoudende febris quotidiana met eenen droogen hoest welken prikkel mij zelden verlaat en mij veel ongemak bijbrengt, noodzaaken mij zomtjids den geheelen dag 't bed te houden; zomtjids doen zich eenige blijken op van hydropisie⁶⁹ 't welk mijnen geneesheer weerlegt als zwelling der beenen en des gezigts, benauwdheid op de borst, enz..."⁷⁰.

Notebaert haalt zijn slag thuis. Zijn plaatsing op de Wassenaar wordt ingetrokken⁷¹ maar intussen werd beslist dat hij zich zo snel mogelijk moet melden "bij de heer Brink, officier van gezondheid der 2e klasse bij het garnizoen van Meenen" die hem moet onderzoeken⁷² Notebaert gaat op "visite" en daags voor Kerstmis 1826 meldt hij dat ook Brink zijn gezondheid slecht vindt. Op basis van zijn "kwijnenden staat mijner gezondheid" verzoekt hij om "honorabel ontslag uit Z.M. Zeedienst"⁷³.

1827 vangt goed aan want op 11 januari ontvangt Notebaert het heuglijke nieuws dat de Minister van marine en koloniën het "heeft goed gevonden, overeenkomstig den erengenoemden chirurgijn 3e

67. J.A. Notebaert aan de Inspecteur-generaal van de geneeskundige dienst : Deerlijk, 13 november 1826; V14 recto en idem aan de Minister voor marine en koloniën : 13 november 1826; V14 verso.

68. De Minister voor marine en koloniën aan J.A. Notebaert : 's Gravenhage, 20 november 1826; V15 recto.

69. waterzucht.

70. J.A. Notebaert aan de Inspecteur-generaal van den geneeskundigen dienst : 25 november 1826; V15 verso 2.

71. De Minister voor marine en koloniën aan J.A. Notebaert : 's Gravenhage, 18 december 1826; V17.

72. De Inspecteur-generaal van de geneeskundige dienst der Land en Zeemagt aan J.A. Notebaert : Brussel, 4 december 1826; V16.

73. J.A. Notebaert aan de Minister voor marine en koloniën en aan de Inspecteur-generaal van de geneeskundige dienst der rijks : Deerlijk, 24 december 1826; V15 verso 3 en 4.

klasse Jean Augustin Notebaert met den 15 dezer maand deszelfs honorabel ontslag uit Zijner Majesteits zeedienst te verlenen”⁷⁴.

En daarmee lijkt de kous af. In de loop van 1827 treedt J.A. Notebaert in het huwelijk. In een gelegenheidsgedicht - zonder plaats of datum - luidt het :

“Gij leide onz’Bruidegom bij ‘t ziekbed zijner Bruid,
en wederzijdsche min bewerkte in korte dagen,
het huw’lijks bindfluweel dat hun thans samen sluit,
en dat zij tot aan het graf volstandig zullen dragen.”⁷⁵

J.A. Notebaert vestigt zich - voor of na zijn huwelijk is nog niet bekend - te Langemark als chirurgijn. Op 26 maart 1829, 3 maanden voor de geboorte van een zoon, levert de politiecommissaris van Langemark een getuigschrift af waarin hij verklaart dat “J.A. Notebaert, vroed- en heelmester” van goed gedrag is en dat er nooit klachten tegen hem werden neergelegd⁷⁶.

De reden van dit getuigschrift wordt duidelijk aan de hand van een “Extract uit de resolutien van den Minister van marine en koloniën” dat op 1 september 1829 uit Den Haag vertrekt naar Langemark : “Gelezen hebbende eene adres van J.A. Notebaert, gewezen officier van gezondheid bij de Koninklijke Nederlandsche Marine verzoevende eene aanstelling als plaatselijke heelmester in ‘s Rijks Aziatische bezittingen. Heeft goedgevonden en verstaan aan den adressant bij extract dezer te kennen te geven dat er geene gelegenheid is om aan zijn verzoek te voldoen vermits er geen behoefte is aan burgerlijke geneeskundigen in Oost-Indiën”⁷⁷.

Blijkbaar heeft Notebaert geen heimwee naar de marine maar trekt den Oost, ondanks zijn huwelijk en zijn vaderschap van 28 juni 1829. Weer schulden of een te rustig leven ? Hij blijft dan maar in Langemark waar het gemeentebestuur hem op 6 oktober 1830, in volle revolutietijd maar nog in naam van koning Willem een “binnenlandsch paspoort” aflevert. Dit paspoort verzoekt “alle burgerlijke en militaire autoriteiten om - Notebaert - vrijelijk te laten

74. De Minister voor de marine en koloniën aan J.A. Notebaert : ‘s Gravenhage 11 januari 1827; V18.

75. Gedicht, sd, sl. strofe 6, V29.

76. Bureel van policie, Langemarck, 26 maarte 1829, V6.

77. Extract aan J.A. Notebaert te Langemarck. 1 september 1829; V19.

passeren van Langemarck ... naar Brussel en ander Provincien van het rijk en - hem - desnoods alle hulp en bijstand te verleenen”⁷⁸.

Ditzelfde paspoort levert een mooi signalement op van Joannes Augustinus Notebaert :

- oud :	31 jaeren
- lengte :	eene el, 6 palmen, 8 duimen, -strepen
- hair :	bruin
- voorhoofd :	rond
- wenkbrauwen :	bruin
- oogen :	bruin
- neus :	middelmatig
- mond :	gemeen
- baard :	zwart
- kin :	rond
- aangezicht :	ovael
- uitzicht :	bruin
- merkbare teekenen :	nihil

Deze man is minder dan één jaar later te Blankenberge gevestigd als chirurgijn. Daar bezorgt de Provinciale Commissie van Geneeskundig onderzoek en toezicht hem een Franstalige notitie : “Nous avons l’honneur de vous annoncer que par son arrête du 2 de ce mois monsieur le Gouverneur vous a nommé membre de la commission temporaire de santé à Blankenberghe”⁷⁹. Dit document werd tenslotte bij zijn brieven en andere bescheiden gevoegd en generaties lang bewaard.

Ergens blijft de vraag waarom een chirurgijn uit Deerlijk de stap zette naar het leger en op een schip terecht kwam dat op wereldreis ging. De stap naar het leger is niet uniek. Kort nadat J.A. Notebaert een einde kon maken aan zijn contract met de marine, vertrok Ferdinand Augustijn Snellaert naar het groot Rijkshospitaal te Utrecht voor zijn opleiding als officier van gezondheid, d.w.z. tot militair arts. Zijn opleiding eindigde op 21 december 1829 toen hij officier van gezondheid der 3e klasse werd en hij diende in het leger toen de Belgische revolutie uitbrak⁸⁰.

78. Binnenlandsch Paspoort, Langemark, 6 oktober 1830, register 1, nr. 13; V20.

79. Provinciale Commissie van Geneeskundig Onderzoek en toezicht nr. 924 aan J.A. Notebaert te Blankenberghe : Bruges, 9 July 1831; V25.

80. A. DEPRez, *Kroniek van dr. F.A. Snellaert 1908-1872*. Brugge, 1972, p. 13-15.

De weg naar “Oost-Indiën” was in de familie Notebaert - Hoornick niet onbekend. Tussen de documenten bevindt zich een brief van Johannes Franciscus Hoornick, grootvader van moederszijde van Jean Augustin Notebaert en aanwezig als “agent municipal” te Deerlijk bij de geboorteaangifte van Jean Augustin.

Grootvader Hoornick schrijft op 26 oktober 1773 of 1775 vanuit Batavia een brief aan juffrouw Anna Fransosa Moons, eerwaarde zuster in den Berckenboom tot Sinte-Nicolaas. Aan zijn “zeer eerwaarde en veel geaghte Tante” deelt hij mee dat hij gezond is en dat hij “hier op batavia bescheijden is op de equipasie werf als onderchirurgijn van twintig guldens per maandt...”. Hij leeft “als een heer” en wordt “opgepast als een baron van de slaven”. Toch verlangt hij naar huis terug want er is in Batavia geen katholieke kerk of priester.

Het is duidelijk dat Hoornick in ballingschap gestuurd werd en dat hij naar tante-non schrijft op hoop van clementie, en vooral in de hoop nieuws van zijn familie te krijgen. “Ue moet niet op kinsejaren dencken want ick segge met den profeet in dien tijd dat ick een kint was spraeck ick als een kint, ick dede als een kint, mijn wercken waaren als kinderij... maar nu doen ick als een kerel ... en versoeck aan ue alles wat ick aan ue misdaan heb excuus”⁸¹.

Wellicht oordeelde men dat grootvader “gecorrigeerd” terug naar Vlaanderen kwam. Waarom zou dit dan ook niet met de kleinzoon kunnen lukken ? De benoeming in 1831 tot lid van de Blankenbergse gezondheidscommissie wijst erop dat de operatie geslaagd was !

81. Johannes Franciscus Hoornick aan juffrouw Anna Fransosa Moons : Batavia, 26 8ber anno 177(3) of 177(5); V28.